

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗΣ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ

Α'.

Χρεωστῶ διπλᾶς χάριτας, καὶ εἰς τὸν «Πλάτωνα» καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν σεβαστὸν συνεργάτην του κ. Κ. Δ. Γεωργούλην διὰ τὰς ἔκτενεῖς καὶ περισπουδάστους βιβλιοκρισίας τῶν δύο μελετῶν μου (*). Τὸ πλέον εὐχάριστον δι' ἐμὲ ἦτο τὸ γεγονός ὅτι εἰς πολλὰ σημεῖα αἱ ἀντιλήψεις τοῦ κ. Γεωργούλη καὶ αἱ ἰδικαί μου εἶναι, ἐὰν ὄχι καὶ πάντοτε αἱ αὐταί, ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρεμφερεῖς καὶ συγγενεῖς. Τοιαύτη εἶναι ἐπὶ παραδειγματι ἡ ἰδέα περὶ μὴ γνησιότητος τοῦ ὄρου «παθημάτων κάθαρσιν» εἰς τὸ τελευταῖον καὶ σημαντικώτατον σημεῖον τοῦ Ἀριστοτελικοῦ ὀρισμοῦ τῆς τραγωδίας καὶ ἰδιαιτέρως τῆς τελευταίας του λέξεως, τὴν ὁποῖαν ἅπαντα τὰ χειρόγραφα τῆς Ποιητικῆς παραδίδουν ἀπαραλλάκτως κ ἄ θ α ρ σ ι ν, ἐνῶ ὑπάρχει μικρά τις ἀσυμφωνία εἰς τὴν παράδοσιν τῆς προτελευταίας, παραδιδομένης εἰς μὲν τὸ Α^ο καὶ τὰ ἀπόγραφα ὡς μ α θ η μ ἄ τ ω ν, εἰς δὲ τὸ R¹, Tract. Coislín. καὶ τὸ ὑποθετικὸν Σ (ὅπως διαφαίνεται ἐκ τῆς ἀραβικῆς μεταφράσεως τῆς Ποιητικῆς) ὡς π α θ η μ ἄ τ ω ν. Τὸ ὅτι δὲν εἴμεθα ἀπολύτως σύμφωνοι καὶ ὁμόφρονες καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου, διορθουμένου ὑπὸ μὲν τοῦ κ. Γεωργούλη εἰς «παθημάτων μίμησιν», ὑπ' ἐμοῦ δὲ εἰς «πραγμάτων σύστασιν», δὲν εἶναι, τοῦλάχιστον πρὸς τὸ παρόν, τὸ σπουδαιότερον.

Μὲ τὴν παροῦσάν μου συμβολὴν ἔχω σκοπὸν νὰ ἐπεξηγήσω τινὰς ἐκ τῶν διορθώσεων μου ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς Ἀριστ. Ποιητικῆς, καὶ μάλιστα εκείνας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν γαλλικὴν περίληψιν τῆς μελέτης μου, κατ' ἀνάγκην, ἐστερήθησαν μιᾶς ἔκτενεστέρας καὶ ἱκανῆς ἐπιχειρηματολογίας, ὅπως καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν βιβλιοκρισίαν τοῦ κ. Γεωργούλη. Εἰς τὴν τελευταίαν δὲ περὶ τῶν 9—10 ἐκ τῶν ἀναφερομένων 15 διορθώσεων ὁ κ. Γεωργούλης ἐξέφρασε καλὴν γνώμην ὡς περὶ ἐπιτυχῶν ἀποκαταστάσεων τοῦ Ἀριστ. κειμένου.

Διὰ τὸν φιλόλογον καὶ ἐν γένει διὰ πάντα ἐπιστήμονα δὲν ὑπάρχει καλυτέρα ἀμοιβὴ τῆς ἠθικῆς, ὅταν βλέπῃ δηλαδὴ τὴν μελέτην του τυγχάνουσαν καλῆς γνώμης καὶ ὑποδοχῆς παρὰ τοῖς ἄλλοις φιλόλογοις καὶ συναδέλφοις ἐπιστήμοσιν. Διὰ τοῦτο, θὰ ἦτο ἴσως περιττὸν νὰ διαπραγματεύωμαι καὶ περὶ ἐκείνων ἐκ τῶν ἐπιφερομένων διορθώσεων μου, αἱ ὁποῖαι ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς ἐπιτυχεῖς, ὡς λόγου χάριν ἡ ἐν 1449a 7—8: «(Τὸ μὲν

1. Βλ. «Τὸ πρόβλημα τῆς τραγικῆς καθάρσεως», εἰς τὸ ΙΓ' τεύχος, σσ. 136—157, ἀφορῶν εἰς τὴν μελέτην μου, τ. ἔ. τὴν γαλλικὴν τῆς περιλήψιν «Παθημάτων κάθαρσιν ου βίεν πραγμάτων σύστασιν», δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ περιοδικὸν «Zīva Antika», τόμ. IV, τεύχ. 2, σσ. 237—250, καὶ τὸ «M. D. Petruševski, Annotations sur le Texte de la Poétique d' Aristote» εἰς τὰ τεύχ. 29/30, σσ. 385—388, ἀφορῶν εἰς τὴν ὁμώνυμον μελέτην μου, τ. ἔ. τὴν γαλλικὴν τῆς περιλήψιν, δημοσ. εἰς τὴν «Zīva Antika», τόμ. XII, τεύχ. 1, σσ. 82—89.

οὐν ἐπισκοπεῖν . . .) *χαρῆ μετιέναι . . .* » ἐκ τοῦ « . . . κρίνεται ἢ ναί . . . » ἢ ἐν 94a 9—10: «γενομένη δ' οὐν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοσχεδιαστικῆ καὶ . . . » ἐκ τοῦ «γενομένης . . . αὐτοσχεδιαστικῆς . . . » ἢ ἐν 49a 19—20: «(ἔτι δὲ τὸ μέγεθος ἐκ μικρῶν μύθων) ἢ δὲ λέξις ἐκ γελοίας . . . » ἐκ τοῦ « . . . καὶ λέξεως γελοίας . . . » ἐξαιρουμένης τῆς ἐν 50b 38—39:

Κεφ. Ζ' (1450 b 38—39)

Ἐνταῦθα θεωρῶ κατάλληλον νὰ προσθέσω ὅτι ἐγκρίνω τὴν διόρθωσιν τοῦ W. Christ μόνον ὅσον ἀφορᾷ τὴν τροπὴν τῆς λέξεως «χρόνου» εἰς «τόπου», ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν προσθήκην «(τόπου, ὡσπερ ἡ ἀκοὴ ἐγγύς τοῦ ἀναισθήτου)». Νομίζω ὅτι εἰς τοῦτο τὸ χωρίον δὲν εἶναι ἀπολύτως δικαιολογημένη ἡ ὑπόθεσις βλάβης τοῦ κειμένου δι' ἀπλογραφίας, προελθούσης ἐκ τοῦ ὑποτεθημένου ὁμοιοτελεύτου «ἐγγύς τοῦ ἀναισθήτου (τόπου, ὡσπερ ἡ ἀκοὴ ἐγγύς τοῦ ἀναισθήτου) χρόνου γινόμενης». Διὰ νὰ φανῇ ὁμοίως σαφέστερον τὸ ἀνυπόστατον τῆς προτεινομένης προσθήκης, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἐν λόγῳ κείμενον ἐν τῇ συνολικότητι του, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Τὸ γὰρ καλὸν ἐν μεγέθει καὶ τάξει ἐστίν, διὸ οὔτε *πά μ μ ι κ ρ ο ν* ἄν τι γένοιτο καλὸν *ζ ῶ ο ν*, συγχεῖται γὰρ ἡ *θ ε ω ρ ι α* ἐγγύς τοῦ ἀναισθήτου χρόνου γινόμενη, οὔτε *π α μ μ ε γ ε θ ε ς*, οὐ γὰρ ἅμα ἡ *θ ε ω ρ ι α* γίνεται ἀλλ' οἴχεται *τ ο ῖ ς θ ε ω ρ ο ῦ σ ι* τὸ ἔν καὶ τὸ ὄλον ἐκ *τ ῆ ς θ ε ω ρ ι α ς*, οἶον εἰ *μ υ ρ ῖ ω ν σ τ α δ ῖ ω ν ε ἴ η ζ ῶ ο ν*».

Εἰς τὸ ἄνω χωρίον οὐδ' ἅπαξ γίνεται λόγος περὶ ἀκοῆς οὔτε περὶ χρονικοῦ μήκους, καὶ ἡ κατηγορία *τ ο ῦ χ ρ ὄ ν ο υ* ἐνταῦθα εἶναι ξένη καὶ περιττή.

Ἡ βλάβη ἐνός κειμένου δύναται νὰ προκύψῃ διὰ πολλοὺς λόγους, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς εἶναι καὶ ἡ παράλειψις μέρους τινὸς τοῦ κειμένου δι' ἀπλογραφίας συμβαιούσης ἕνεκα ὁμοιοτελεύτου. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον, νομίζω ὅτι ἡ προσθήκη τοῦ W. Christ εἶναι ἀνάρμοστος καὶ περιττή. Τὸ συζητούμενον κείμενον εἶναι ἄλλωστε διαφανέστατον ἐξαιρουμένης τῆς λέξεως «χρόνου», ὅπου ἀνεμένετο ἡ λέξις «τόπου».

Κατ' ἐμὲ τὸ «χρόνου» ὀφείλεται εἰς παρεξήγησιν τῆς λέξεως «χώρου» παρὰ τινι τῶν πρώτων ἀντιγραφῶν τοῦ κειμένου τῆς Ἀριστ. Ποιητικῆς. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον: εἰς ἐν τῶν παλαιωτάτων χειρογράφων ὑπεράνω τῆς λέξεως «τόπου» ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἡ γλῶσσα «χώρου» ὡς σχόλιον διὰ τὸ Ἀριστ. «τόπου». Μετὰ καιρὸν ἡ γνησιὰ λέξις «τόπου» ἐξαλείφεται καὶ μένει τὸ σχόλιον «χώρου», τὸ ὁποῖον οἱ μεταγενέστεροι ἀντιγραφεῖς μὴ διακρίνοντες σαφῶς εἰσάγουσιν εἰς τὸ κείμενον γράφοντες «χρόνου».

Δεῖγμα ὁμοιοτάτης τροπῆς μᾶς παρέχουν τὰ ἀπόγραφα τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος ἐν 49a 17, ὅπου τὸ γνήσιον κείμενον εἶχεν: «καὶ τὰ τοῦ χοροῦ ἠλάττωσε . . .». Καὶ ὁ μὲν Parisinus 2938 ἀντὶ «χοροῦ» μᾶς παραδίδει «χώρου», τὸ ὁποῖον ὁ Paris. 2040 μετέτρεψεν εἰς «χρόνου», ὁ δὲ Paris. 2551 ἀπορῶν, ποῖον ἀράγε ἐκ τῶν δύο εἶναι τὸ ὀρθόν, συνδυάζει ἀμφότερα εἰς «χρόνου ἢ χώρου», ὁ δὲ Bodleianus Canonicensis 7 εἰς μὲν τὸ κείμενον παραδίδει τὸ «χώρου», εἰς δὲ τὸ περιθώριον προσθέτει τὸ «χρόνου».

Κεφ. ΚΓ' (1459a 34)

Ἴσως θὰ ἦτο σκόπιμον καὶ σχετικὰ μὲ τὴν διόρθωσίν μας ἐν 59a 34: «ἀλλὰ τῷ μεγέθει μετριάζοντα καὶ πεπλεγμένον τῇ ποικιλίᾳ» ἐκ τοῦ «ἢ τῷ μεγ. μετρ. καταπεπλεγμένον τῇ π.» νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ «ἀλλὰ» εὐρίσκεται καὶ ἀλλαχοῦ, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς κείμενον τοῦ Ἀριστοτέλους, διεστραμμένον εἰς «ἦ». Ἐχω ὑπ' ὄψιν τὸ χωρίον τῶν Πολιτικῶν Η' 3, 2, ὅπου ἅπαντες οἱ Κώδικες παραδίδουν «ἦ», ἐνῶ ὁ Thurot εἶχε γράψῃ «ἀλλά», τὸ ὁποῖον δικαίως ἐνέκρινεν ὁ H. Rackham εἰς τὴν ἔκδοσίν του τῶν Πολιτικῶν ἐν Loeb Classical Library, ὡς πρὸ ὀλίγου μοι ἐγένετο γνωστόν.

“Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν τροποποίησιν τοῦ «κατα—» εἰς «καί», νομίζω ὅτι δὲν χρειάζεται ἰδιαιτέραν δικαιολογίαν, διότι πολλαχοῦ τῶν κειμένων καὶ μάλιστα τῆς Ποιητικῆς ἐναλλάσσουσιν οἱ ἀντιγραφεῖς, ὡς γνωστόν, τὸ «καί» καὶ τὸ «κατά».

Κεφ. Γ' (1448a 21—22)

“Ἔπονται τὰ 5—6 χωρία, εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὁποίων «δυνατὸν νὰ ἀντιταχθῆ διάφορος γνώμη». Καὶ πρῶτον τὸ 48a 21—23, τὸ ὁποῖον εἶναι ἕν ἐκ τῶν δυσχερεστάτων, καθὼς καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν διαφορῶν ἐκδόσεων τῆς Ποιητικῆς, ἦτοι ἐκ τῶν πολλαπλῶν κριτικῶν σημειώσεων τῶν ἐκδοτῶν. Τοῦτο δὲ εἰς τοὺς περισωθέντας κώδικας ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Καὶ γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς καὶ τὰ αὐτὰ μιμῆσθαι ἔστιν ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα ἢ ἕτερόν τι γιγνόμενον, ὡσπερ Ὅμηρος ποιεῖ, ἢ ὡς τὸν αὐτὸν καὶ μὴ μεταβάλλοντα ἢ πάντας ὡς πράττοντας καὶ ἐνεργοῦντας τοὺς μιμουμένους».

Εἰς τὸν R¹ δυστυχῶς λείπει τὸ ἄνω κείμενον, διότι ἡ Ποιητικὴ εἰς τὸν σπουδαῖον τοῦτον κώδικα ἄρχει μόνις ἀπὸ 48a 28. Ἄλλ' ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἀπολεσθέντα Σ, ἐκ τοῦ ὁποῖου εἶχε γίνεαι ἢ συριακὴ μετάφρασις καὶ ἐκ ταύτης ἢ περισωθεῖσα ἀραβικὴ μεταγλώττισις, εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἢ αὐτῇ, τότε θὰ ἴδωμεν ὅτι εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ὅλοι οἱ Κώδικες συμφωνοῦν, ὅπερ σπανίως συμβαίνει.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον ἔχομεν τὸ πρῶτον μέρος τοῦ συνθέτου συνδέσμου «ὅτε μὲν» (« . . . μιμῆσθαι ἔστιν ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα . . . »), λείπει δὲ τὸ δεύτερον μέρος «ὅτε δέ», καὶ τούτο μᾶς ἐνοχλεῖ καὶ ἐγείρει ὑπόψιαν κατὰ τῆς ἀπολύτου γνησιότητος ὄλου τοῦ χωρίου. Καὶ δὲν ὑπάρχει οὕτως εἰπεῖν ἐκδότης ἢ φιλόλογος, καταγιγνόμενος μετὰ τὴν Ποιητικὴν, ὅστις νὰ μὴ ἐπιφέρῃ ἐνταῦθα τροποποίησιν. Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν δὲ τοῦ λεχθέντος δίδομεν ἕν συγῆψεαι τὰς κυριωτέρας μέχρι τοῦδε προτεινομένας εἰκασίας καὶ διορθώσεις.

Reiz : . . . ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα ὅτε δὲ ἕτερόν τι . . .

Hermann : . . . ὅτε μὲν ἀπαγγ. καὶ ἕτερόν τι . . .

Zeller : . . . <ἦ> ὅτε μὲν ἀπ. <ὅτε δ'> ἕτερόν τι . . .

Ulrici : . . . ὅτε μὲν ἀπαγγ. ἢ ἕτερόν τινα . . .

Hartung : . . . ὅτε μὲν ἀπ. . . ἢ . . . ἢ . . . ὅτε δὲ πάντας ὡς . . .

Casaubon : . . . ὅτε μὲν ἀπ. . . ἢ . . . ἢ . . . ἢ πάντα ὡς . . .

Σουκουτρῆς : . . . ὅτε μὲν ἀπ. . . ἢ . . . ἢ . . . ἢ μεταβάλλοντα, ἢ πάντας ὡς . . .
[τοὺς] μιμουμένους

Vahlen (τὸ πρῶτον) : . . . ὅτε μὲν ἀπ. . . ἢ . . . ἢ . . . ἢ πάντας ὡς πράττοντας καὶ ἐνεργοῦντας [τοὺς μιμουμένους]

Friedrichs : . . . ὅτε μὲν ἀπ. . . ἢ . . . ἢ . . . ἢ πάντας ὡς . . . [τοὺς] μιμούμενον

Bywater (τὸ πρῶτον) : . . . ὅτε μὲν . . . ἢ . . . ἢ ὡς [τὸν] αὐτὸν . . .

Essen : <ἦ> ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα καὶ ὡς τὸν αὐτὸν, ὅτε δὲ ἕτερόν τινα γιγνόμενον, ὡσπερ Ὅμηρος ποιεῖ, ἢ μὴ μεταβάλλοντα

Christ (ἐν σημειώσει) : «expectaveris ὅτε δὲ μιμούμενον ἢ πραττόμενα».

Πολλοὶ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων φιλόλογων καὶ ἐκδοτῶν ἐνέκριναν μίαν ἐκ τῶν ἀναφερομένων τροποποιήσεων. Οὕτω παραδείγματος χάριν οἱ Spengel, Butcher καὶ Fyfe τὴν προτεινομένην ὑπὸ τοῦ Zeller (πρβ. καὶ τὸν Margoliouth), ὃ δὲ D. de Montmollin (ἐν τῇ διατριβῇ του «*La Poétique d' Aristote, Texte primitif et Additions ultérieures*», Neuchâtel 1951) τὴν τοῦ Hartung κλπ.

Διορθώσεις διαφορῶν μνημονεύονται καὶ εἰς τὴν Β' ἐκδοσιν τῆς Ποιητικῆς τοῦ F. Susemihl, τινὰς τῶν ὁποίων ἤδη ἀνεφέραμεν. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ ὀβελισμὸς τοῦ «τι» εἰς τὴν πρότασιν «ἢ ἕτερόν [τι] γιγνόμενον», προτεινόμενος τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν

Zeller καὶ Spengel καὶ ἐγκριθεὶς ὑπὸ τοῦ Susemihl εἰς τὴν Β' ἔκδοσίν του τῆς Ποιητικῆς, ἐνῶ εἰς τὴν πρώτην εἶχε παραδεχθῆ τὴν ὑπὸ τοῦ Ulrich προτεινομένην τροπὴν τοῦ «τι» εἰς «τινα», ἐκλαμβανομένου τοῦ ἀρσενικοῦ γένους «ἕτερόν τινα» ὡς ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ «ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα» καὶ τὸ «ἢ ὡς τὸν αὐτὸν καὶ μὴ μεταβάλλοντα»(*).

Διὰ τὰ ἐννοήσωμεν ὁμοῦ σαφέστερον τὴν δυσχέρειαν τοῦ χωρίου καὶ τὴν ἀμυγχανίαν τῶν φιλολόγων σχετικὰ μὲ τοῦτο, θὰ ἀναφέρωμεν ἀκόμη τὰ σχόλια τῶν G. Hermann, A. Gudeman, I. Συκουτρῆ, D. de. Montmollin καὶ G. Elze, τὰ ὁποῖα ἔχομεν μετὰ χειρᾶς. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου ἔχομεν ὑπ' ὄψιν τὸ σχόλιον τὸ εὕρισκόμενον ἐν σσ. 102—103 τῆς ἐκδόσεώς του ἀπὸ τὸ 1802, τὸ ὁποῖον θεωροῦμεν εὐλογον καὶ ὠφέλιμον νὰ παραθέσωμεν ἐν ὁλοκληρίᾳ, ἐπειδὴ ἡ ἀναφερομένη ἔκδοσις εἶναι ἀπρηχαιωμένη καὶ σπανία (*). Καὶ ἀπὸ τὸ σχόλιόν του φαίνεται ὅτι ὁ ἴδιος Hermann εἶχεν ἐπιτρέψει τροποποιήσεις τινὰς τοῦ ἀνωτέρω χωρίου γράφων «καὶ ἕτερόν τι» ἀντὶ «ἢ ἕτερόν τι» καὶ ἀποδεχόμενος τὸ «ἢ πάντα ὡς» τοῦ Casaubon ἀντὶ τοῦ «ἢ πάντας ὡς». Τὴν δὲ τρο-

2. Βλ. Dr. Franz Susemihl, *Aristoteles über die Dichtkunst* (Griechisch und Deutsch). Zweite Auflage. Leipzig (Verlag von W. Engelmann) 1874, σ. 76, σημμ. 1—5.

3. Godofredi Hermanni, *Aristotelis de Arte Poetica liber cum Commentariis*. Lipsiae (apud Gerhardum Fleischerum iun.) MDCCCII, σσ. 102—103 : 2. Vulgo legitur, μιμεσθαί ἐστιν, ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα, ἢ ἕτερόν τι γιγνόμενον, ὡσπερ Ὅμηρος ποιεῖ, ἢ ὡς τὸν αὐτὸν καὶ μὴ μεταβάλλοντα, ἢ πάντας ὡς πράττοντας καὶ ἐνεργοῦντας τοὺς μιμουμένους. Sensum impeditum explicare studuit Tyrwhittus eo, quod signis parentheseos inclusit haec, ἢ ἕτερόν τι usque ad μεταβάλλοντα. Idque probavit Buhlius; vereor ne inconsideratus. Sensum ista lectio praeberet hunc **imitari licet primum, quum quis ipse refert, aut alias personas induendo, ut Homerus, aut suam unius semper conservando personam; deinde sic, ut omnes semper ipsi agant.** At haec non solum non satis clara, sed ne omnino quidem recta videntur. Nam in verbis certe hoc inest, posse aliquem simul et ἀπαγγέλλοντα et ἕτερόν τι γιγνόμενον esse. Atqui id fieri non potest, nisi per vices. Deinde ὁ μὴ μεταβάλλων male opponeretur τῷ ἕτερόν τι γιγνόμενῳ, quia hic quoque est μὴ μεταβάλλων, quandoquidem id non adiectum est, eum per vices alienam cum sua persona commutare. Neque ultimum membrum satis commode distinctum est a duabus prioris membri partibus. Reizius audacius sane, sed eleganter edidit, ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα, ὅτε δ' ἕτερόν τι γιγνόμενον. Equidem sententia eadem, sed leniori mutatione scripsi καὶ ἕτερόν τι γιγνόμενον, ut hoc καὶ respondeat particulis ὅτε μὲν. [Negligentius enim, ut solet, loquitur Aristoteles]. Atque καὶ saepius sequitur, ubi μὲν praecessit, ut infra § 5. Ac saepius ἢ et καὶ propter similitudinem, quam habent inter se in scriptis codicibus, permutantur: v. c. infra XIX. I. et hoc ipso in loco, ubi unus codex habet, καὶ ὡς τὸν αὐτὸν. Caeterum similis negligentia est in his XI. 12. ἢ μὲν ἐστιν θατέρου πρὸς τὸν ἕτερον μόνον, δταν ἢ δῆλος τίς ἐστίν' ὅτε δ' ἀμφοτέρους δεῖ ἀναγνωρῆσαι.

Ibidem. In his, πάντας ὡς πράττοντας τοὺς μιμουμένους, Casaubonus de poes. sat. I. 3. p. 83. πάντα scribendum censebat, quem quum alii sequuti sunt, tum Reizius. Aberrant a sensu loci, qui vulgatam lectionem defendunt. Nam πάντας oppositum habere deberet non omnes. Atqui de eo, quod non omnes agant, nihil dictum est. Neque omnino πάντας verum est, quia etiam una persona potest introduci, ut factum a Lycophrone. Contra opponuntur hoc in loco diversae rationes perpetuitatis orationis, ita ut poeta aut non semper ipse, aut semper, aut numquam loqui dicatur. Atqui ubi numquam loquitur ipse, omnia sunt eorum verba, qui ab eo agentes introducuntur. Quare non dubitavi πάντα recipere.

πὴν τοῦ «ἦ» εἰς «καὶ» δικαιολογεῖ ὡς ἐξῆς : «Atque καὶ saepius sequitur, ubi mèn praecessit, ut infra § 5. Ac saepius ἦ et καὶ propter similitudinem, quam habent inter se in codicibus, permutantur; v. c. infra XIX I et hoc ipso loco, ubi unus codex habet, καὶ ὡς τὸν αὐτόν . . .».

Καὶ καθὼς εἶδομεν, ἕκαστος τῶν φιλολόγων ἴσεται παρακαλυδόμενος καὶ προσκρούων εἰς τοῦτο τὸ χωρίον. Καὶ ὁ μὲν πειράται ν' ἀποσπάσῃ τὸ ἐμπόδιον δι' ἀλλαγῆς τοῦ συνδέσμου «ἦ» εἰς «ὁτὲ δὲ» ἢ τῆς ἀντωνυμίας «τι» εἰς «τινα», ὁ δὲ φαντάζεται ὅτι τὸ ἐμπόδιον κεῖται εἰς τὸ «πάντας» καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ τροποποιήσῃ εἰς «πάντα», ὁ τρίτος ἐκλαμβάνει ὡς νόθον καὶ ὀβελίζει τὸ ἄρθρον «τούς», ὁ τέταρτος τροποποιεῖ καὶ τὴν τελευταίαν λέξιν τοῦ χωρίου «μιμουμένους» εἰς «μιμούμενον» πιστεύων ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον θεραπεύεται τὸ νοσηρὸν καὶ ἀποδιώκεται τὸ ἐμπόδιον. Πολλοὶ οἱ θεραπεύοντες, πολλοὶ καὶ οἱ τρόποι τῆς θεραπείας, ἀλλὰ τὸ χωρίον διατελεῖ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἀθεράπευτον καὶ ὡς νοσοῦν νόσον τινὰ ἀνίατον. Τὸ περιεργότατον εἶναι ὅτι ἕκαστος ἐκ τῶν θεραπευόντων τοῦτο ἐπίστευεν εἰς τὸν τρόπον τῆς θεραπείας του καὶ ἔμμενε μὲ τὴν ἐντύπωσιν καὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι αὐτὸς πλέον τὸ ἐθεράπευσεν ἐντελῶς, ὑποστηριζόμενος πολλὰκις εἰς τοῦτο καὶ ὑπ' ἄλλων ὁμοφρόνων συναδέλφων συγχρόνων τε καὶ μεταγενεστέρων.

Καὶ ὁ γνωστὸς A. Gudeman προσέφερεν ἀσημάντους τινὰς τροποποιήσεις εἰς τὸ ἄνω κείμενον γράφων «καὶ πάντας ὡς . . .» ἀντὶ «ἦ πάντας ὡς . . .» καὶ προτεινῶν (ἐν σημειώσει κάτωθεν τοῦ κειμένου) «πάντως» ἀντὶ «πάντας ὡς» (4). Εἰς δὲ τὰ σχόλια τοῦ Gudeman οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ οἰασθήποτε πραγματικῆς δυσχερείας σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ χωρίου. Αἱ δυσχερεῖαι, τὰς ὁποίας συναντοῦν οἱ διάφοροι φιλόλογοι, κατὰ τὸν Gudeman, εἶναι φαντασιώδεις καὶ προέρχονται ἐκ τοῦ «πρώτου ψεύδους», τοῦ δῆθεν πηγάζοντος ἐκ τῆς μὴ ἀναγνωρίσεως τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Ἄριστ. Ποιητικὴ δὲν εἶναι τελειοποιημένον πεζογραφικὸν λογοτέχνημα. Ἄλλ' ἐὰν τῇ ἀληθείᾳ εἶχε τὸ ζήτημα οὕτως, διὰ τί ἄραγε ὁ ἴδιος Gudeman προσέφυγεν εἰς τροποποιήσιν τοῦ παραδεδομένου «ἦ πάντας ὡς» εἰς «καὶ πάντας ὡς» προτεινῶν ἐν σημειώσει καὶ τὴν ἐνδεχομένην μετατροπὴν τοῦ «πάντας ὡς» εἰς «πάντως»; Μήπως τὸ «πρῶτον ψεῦδος» ἤσκησεν ἐπίδρασιν καὶ ἐπ' αὐτοῦ;

Ὁ D de Montmollin, ὡς ὁπαδὸς τῆς θεωρίας τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ πρώτου κειμένου τῆς Ποιητικῆς, ὑποθέτει ἐν τῷ ἀνωτέρω χωρίῳ μίαν παλαιότεραν καὶ βραχυτέραν σύνταξιν τοῦ Σταχυρίτου : «Καὶ γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς καὶ τὰ αὐτὰ μιμῆσθαι ἔστιν ὁτὲ μὲν ἀπαγγέλλοντα ὁτὲ δὲ πάντας ὡς πράττοντας καὶ ἐνεργοῦντας τοὺς μιμουμένους». Ὑστερον δέ, κατὰ τὸν de Montmollin, ἐπαναγινώσκων ὁ Ἄριστοτέλης τὸ πρῶτόν του κείμενον ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ εἰσαγάγῃ ἀκόμη μίαν διαφορὰν εἰς τὸ ἀφηγηματικὸν εἶδος τῆς ποιήσεως καὶ τότε προσέθεσεν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ χειρογράφου του τὸ «ἦ ἕτερον τι γιγνόμενον, ὡσπερ Ὀμηρος ποιεῖ, ἦ ὡς τὸν αὐτόν καὶ μὴ μεταβάλλοντα». Ἐν τέλει, καθὼς καὶ ἄλλαι ἐπισημειώσεις, προσηρτήθη καὶ αὕτη εἰς τὸ «πρῶτον κείμενον» ὑπὸ τοῦ συναρμοστοῦ τῆς Ποιητικῆς, ὁ ὁποῖος συνειδητῶς καὶ ἐκουσίως ἔτρεψε τὸ «ὁτὲ δὲ» εἰς «ἦ» θέλων κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀκόμη ἰσχυρότερον νὰ ἀφομοίωσιν τὴν πρώτην σύνταξιν μὲ τὴν προσθήκην, ὅπου εὐρίσκονται τὰ δύο «ἦ» (5).

Διὰ νὰ δεχθῶμεν ὅμως τὴν περίεργον καὶ σαγηνευτικὴν ταύτην ὑπόθεσιν, μὰς ἐμποδίζει πρῶτον τὸ ἐρώτημα, πῶς ὁ συναρμοστὴς ἐπεξεργαζόμενος καὶ τροποποιῶν τὴν πρώτην σύνταξιν καὶ ἀφομοιῶν αὐτὴν μὲ τὴν προσθήκην διὰ τῆς συνειδητῆς καὶ ἐκουσίας τροπῆς τοῦ «ὁτὲ δὲ» εἰς «ἦ», δὲν προέλαβε νὰ διορθώσῃ καὶ ἀφομοίωσιν τὸν

4) Βλ. τὴν ἐκτενῆ ἐκδοσὶν του : Alfred Gudeman, **Aristoteles Perì Ποιητικῆς**, Berlin und Leipzig (Walter de Gruyter & Co) 1934, σ. 33 : « . . . 23. πάντας ὡς : Αω. πάντα ὡς Casaubonus. fortasse πάντως legendum ».

5) Βλ. τὴν μνημον. διατριβὴν του, σσ 30—31.

πον τινά καί τὸ «ὄτὲ μὲν». Δεύτερον, τὸ καί σπουδαιότερον, ἡ ἔκφρασις «ἕτερον τι γιγνόμενον» θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐν πλήρει συμφωνίᾳ πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Πλάτωνος (*) χαρακτηρίζοντος τὸ δραματικὸν μέρος τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως ὡς εἰδὸς τι «προσωποποιήσεως», τ. ἕ. ταυτισμοῦ τοῦ ποιητοῦ πρὸς τοὺς ἥρωας καί τὰ ἄλλα πρόσωπα τῶν ποιημάτων του, ἀλλ' ὄχι καί μὲ τὰς τοῦ Σταγίριτου, τοῦ φανερώς διακρίνοντος τοὺς τρόπους τῆς μιμήσεως καί ἀντιτάσσοντος τὴν ἰδέαν τῶν «πραττόντων» καί «δρώντων» εἰς τὴν τοῦ «ἀπαγγέλλοντος». Ἐφ' ὅσον ὁ ποιητὴς εἶναι μιμητὴς, δεόν νὰ λησμονῆ τὸν ἑαυτὸν του καί νὰ «εἰσάγῃ» τὰ «ἦθη», δηλ. τὰ πρόσωπα, ὅπως δικαίως καί λίαν εὐστόχως παρατηρεῖ ὁ G. Else εἰς τὰ σχόλιά του εἰς τὴν Ποιητικὴν (*).

Τὸ ἐν λόγῳ χωρίον εἶναι σπουδαιότατον, διότι ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν μαρτυρίαν περὶ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν τῆς ποιήσεως κατὰ τὸν τρόπον τῆς μιμήσεως.

Πρόκειται ἀράγε περὶ διμεροῦς ἢ τριμεροῦς διαίρεσεως; Καί ἐνταῦθα δὲν συμφωνοῦν οἱ φιλόλογοι· οἱ μὲν νομίζουν ὅτι ὁ Σταγίριτης διακρίνει μόνον δύο εἶδη ποιήσεως: α) τὸ ἀφηγηματικὸν καί β) τὸ δραματικὸν, οἱ δὲ ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης διέκρινε, καθὼς καί ὁ Πλάτων, τρία εἶδη:

α) τὴν ἐπικὴν ποίησιν, ἐνθα ὁ ποιητὴς διηγεῖται ὁ ἴδιος, συνάμα δὲ ἀφῆνει καί τὰ πρόσωπά του νὰ διηγῶνται μόνα,

β) τὴν λυρικήν, ἥτοι τὴν καθαρῶς ἀφηγηματικὴν, καί

γ) τὴν δραματικὴν, ἐνθα ὁ ποιητὴς οὐδέποτε ἐμφανίζεται, ἀλλ' ἀφῆνει τὰ πρόσωπά του νὰ διηγῶνται καί νὰ ἐνεργοῦν.

Οἱ τρίτοι προσπαθοῦν νὰ ἐνώσουν τὰς δύο ταύτας ἀντιλήψεις εἰς μίαν τρίτην διαλλάττουσαν τὰς δύο ἀντικειμένους καί διακρίνουσαν

α) τὴν ἀφηγηματικὴν, μὲ τὴν ὑποδιαίρεσιν εἰς

1) ὅταν ὁ ποιητὴς αὐτὸς λέγῃ ὀλίγα καί ἐξαφανίζεται ὀπισθεν τῶν προσώπων του, τὰ ὅποια εἰσάγει κατὰ τρόπον δραματικόν,

2) ὅταν ὁ ποιητὴς εὐρίσκειται διαρκῶς ἐπὶ σκηνῆς καί διηγῆται ὅλα ὁ ἴδιος, καί

β) τὴν δραματικὴν, ὅταν ὁ ποιητὴς ἐξαφανίζεται διὰ παντός, διηγοῦνται δὲ μόνον τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα (πβλ. Σκουρτῆν).

Κατὰ τὸν D. de Montmollin ἔχομεν:

α) τὸ ἀφηγηματικὸν εἶδος, τὸ ὅποιον ὑποδιαίρεῖται εἰς

1) τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν («ὥσπερ Ὀμηρος ποιεῖ»), ὅπου ὁ ποιητὴς ἀφῆνει καί τὰ πρόσωπά του νὰ διηγῶνται μόνα,

2) τὰ Κυκλικὰ ἔπη, ὅπου οἱ ποιηταὶ διηγοῦνται οἱ ἴδιοι, καί

β) τὸ δραματικὸν εἶδος.

Εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου ὁ G. Else σημειώνει ὅτι οἱ διάφοροι φιλόλογοι τὸ ἐξελάμβανον οἱ μὲν ὡς διμερές

α) ὄτὲ μὲν ἀπαγγέλλοντα

1) ἢ ἕτερον τι γιγνόμενον, ὥσπερ Ὀμηρος ποιεῖ,

2) ἢ ὡς τὸν αὐτὸν καί μὴ μεταβάλλοντα,

β) ἢ πάντας ὡς πράττοντας . . . τοὺς μιμουμένους,

οἱ δὲ ὡς τριμερές

α) ὄτὲ μὲν ἀπαγγέλλοντα ἢ ἕτερον τι γιγνόμενον, ὥσπερ Ὀμηρος ποιεῖ,

β) ἢ ὡς τὸν αὐτὸν καί μὴ μεταβάλλοντα,

γ) ἢ πάντας ὡς πράττοντας . . . τοὺς μιμουμένους,

προσθέτων ὅτι ἀπὸ γραμματικῆς ἀπόψεως ἡ δυσχέρεια συνίσταται εἰς τὸ «ὄτὲ μὲν», τὸ ὅποιον δεόν νὰ ἀντιστοιχῆ εἰς τὸ ἐν ἢ τὸ ἄλλο «ἦ» καί παρατηρῶν ὅτι διὰ τοὺς ὅπα-

6) Βλ. Πολιτ. Γ' 393a: «ὡς ἄλλος τις ὁ λέγων ἢ αὐτὸς», καί 393c: «ὡς τις ἄλλος ὢν».

7) Βλ. Gerald Else, *Aristotle's Poetics: The argument*, Harvard Univ. Press, Cambridge Mass. 1957, σ. 93.

δους τῆς διμεροῦς διαιρέσεως ἢ δυσκολία γεννᾶται σχετικά με τὸ τελευταῖον «ἦ (πάντας ὡς)», διὰ δὲ τοὺς «τριμεριστάς» σχετικά με τὸ πρῶτον «ἦ (ἕτερόν τι)», καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ διάφοροι ἐκδότηαι, σύμφωνα καὶ με τὴν ἰδίαν των κλίσιν πρὸς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην μερίδα, προέτεινον τὴν τροποποίησιν «ὅτε δὲ (ἕτερόν τι)» ἢ «ὅτε δὲ (πάντας ὡς)». Καὶ ὁ G. Else σημειώνει ὅτι ἡ πρώτη τροπὴ («ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα, ὅτε δὲ ἕτερόν τι γιγνόμενον») ὑπεμφάνει περιγραφὴν τοῦ μικτοῦ ἢ μεσαίου εἴδους, ἐὰν δυνηθῶμεν νὰ δεχθῶμεν τὸ «ἕτερόν τι γιγνόμενον» ὡς δηλοῦν τὸ δραματικὸν αὐτοῦ μέρος· ἡ δὲ δευτέρα («ὅτε δὲ πάντας» ἢ «καὶ πάντας . . .») δὲν μᾶς δίδει τῷ ὄντι ἱκανοποιητικὴν ἔννοιαν, ἐπειδὴ θὰ ἦτο ἀδύνατον εἰς τὸ δραματικὸν εἶδος, δηλ. εἰς τὸ δράμα, νὰ ἐπιτρέψῃ τις καὶ τοὺς δύο τρόπους τῆς μιμήσεως, τὸν ἀφηγηματικὸν καὶ τὸν δραματικόν.

Ὁ G. Else εἰς τὸ σχόλιόν του, τὸ ἀφορῶν εἰς τὸ ἐν λόγῳ χωρίον, ἐξάγει τὴν δυσχέριαν, τὴν ὑποίαν προξενεῖ ἡ φράσις «ἦ ἕτερόν τι γιγνόμενον» καὶ μετὰ λεπτομερῆ καὶ εὐλογον ἀνάλυσιν συμπεραίνει ὅτι τοῦτο εἶναι ἀνάρμοστον πρὸς τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὴν στάσιν τοῦ Σταγυρίτου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ποιήσεως, ἰδιαιτέρως δὲ τῆς δραματικῆς (8), καὶ εἰκάζει ἐνταῦθα ὅτι ἡ πρότασις «ἦ ἕτερόν τι γιγνόμενον» δὲν εἶναι γνήσια, ἀλλὰ σχόλιον παρεισφρήσαν ἀπὸ τὸ διάστιχον ἢ τὸ περιθώριον εἰς τὸ πρῶτον κείμενον. Ὁ γνήσιος Ἀριστοτ. ὄρος, κατὰ τὸν G. Else, θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ «ὅτε δ' ἡθὸς τι εἰσάγοντα», τὸ ὁποῖον τῷ ὄντι δίδει εὐλογον ἔννοιαν· τὸ «ἡθὸς εἰσάγειν» εἶναι πράγματι γνήσιος Ἀρ. ὄρος, ἐπιβεβαιούμενος εἰς τὴν ἰδίαν Ποιητικὴν (Κεφ. 24, 60a 10). Ὁ G. Else προσθέτει ὅτι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν γραμμάτων καὶ τῶν δύο ἐκφράσεων, τῆς παραδεδομένης «ἦ ἕτερόν τι γιγνόμενον» καὶ τῆς εἰκασίας του «ὅτε δ' ἡθὸς τι εἰσάγοντα», εἶναι ὁ αὐτός. Ἀλλὰ ἡ παλαιογραφικὴ εἰκὼν καὶ τῶν δύο οὐσιωδῶς διαφέρει· ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Ἀρ. ὄρος «ἡθὸς εἰσάγειν» εἶναι λίαν ἀπομεμακρυσμένος καὶ τοπικῶς καὶ λογικῶς, ἢ τοῦλάχιστον λεκτικῶς, ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ χωρίον.

Οὗτοι ἦσαν οἱ λόγοι, δι' οὓς ἐνομίσαμεν ὅτι ὁ προτεινόμενος ὑπὸ τοῦ G. Else γνήσιος Ἀρ. ὄρος «ἡθὸς τι εἰσάγοντα», παρ' ὅλον ὅτι δίδει καλὴν ἔννοιαν, δὲν εἶναι καὶ ὁ ἀντιστοιχῶν καὶ ἱκανοποιῶν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Ἀναγνωρίζομεν ὅμως ὅτι ὁ G. Else περισσότερον ἢ οἰσοῦντι ἄλλος μᾶς ἐβοήθησε νὰ εὕρωμεν τὴν ὀρθὴν ὁδόν, τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν διόρθωσιν τοῦ ἀνιγματοῦ καὶ περιπλόκου τούτου χωρίου διὰ τοῦ ἐπίσης γνησίου, ἀλλὰ μάλλον ἀντιστοίχου καὶ ἱκανοποιητικοῦ Ἀρ. ὄρου «ὅτε δὲ δρώντας μιμούμενον» (δηλονότι τὸν Ὀμηρον· πρβ. τὸ «ὡσπερ Ὀμηρος ποιεῖ») ὄχι μόνον διὰ λόγους παλαιογραφικούς, ἀλλὰ καὶ, πρὸ πάντων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔννοιαν, τὸ ὕφος καὶ τὴν σύνταξιν ὀλοκλήρου τοῦ χωρίου.

Ἡ πρότασις «ὅτε δὲ δρώντας μιμούμενον» εἶναι ὄχι μόνον γνήσιος Ἀρ. ὄρος, ἀλλὰ καὶ κατέχει καὶ τὰ δύο συστατικὰ μόρια, τὸ νόημα τῶν «δρώντων» καὶ τὸ τοῦ «μιμῆσθαι», ἀναφερόμενα εἰς τὸ αὐτὸ κεφάλαιον μόνον 4—6 στίχους κατωτέρω τοῦ συζητούμενου χωρίου (48a 25—29: «ὡστε τῇ μὲν ὁ αὐτὸς ἂν εἴη μιμητῆς Ὀμήρω Σοφοκλῆς, μιμοῦνται γὰρ ἄμφω σπουδαίους, τῇ δὲ Ἀριστοφάνης, πρᾶττοντας γὰρ μιμοῦνται καὶ δρώντας ἄμφω. Ὅθεν καὶ δράματα καλεῖσθαι τινες αὐτὰ φασιν, ὅτι μιμοῦνται δρώντας»). Εἰς δὲ τὸ ἐπόμενον κεφ. Δ' τοῦτο ἐμφάνεται ἀκόμη σαφέστερον (48b 34—38: «ὡσπερ δὲ καὶ τὰ σπουδαῖα μάλιστα ποιητῆς Ὀμηρος ἦν, μόνος γὰρ οὐχ ὅτι εὖ ἀλλ' ὅτι (9) καὶ μιμήσεις δραματικὰς ἐποίησεν, οὕτως καὶ τὰ τῆς κωμῶδιαι σχήματα πρῶτος ὑπέδειξεν εὖ ψόγον ἀλλὰ τὸ γελοῖον δραματοποιήσας . . . »).

Πόσον δὲ σπουδαῖον παρουσιάζεται τὸ ἄνω χωρίον ὡς πρὸς τὰ νοήματα τοῦ

8) Πρβ. τὴν μνημον. μονογραφίαν του, σ. 95: «There is no room in Aristotle's sentence for ἦ ἕτερόν τι γιγνόμενον. It is an interpolation, a marginal or interlinear note which has gotten into the text».

9) Πρβ. τὴν διόρθωσιν τοῦ τελευταίου χωρίου εἰς τὰς «Παρατηρήσεις» μου ἐν «Ziva Antika» XII, σ. 84: «μόνος γὰρ οὐχ ὅτι ἔπη ἀλλ' ὅ τε καὶ μμ. δραμ. ἐπ.».

«μιμείσθαι» καὶ τοῦ «πράττειν» καὶ «δρᾶν», τὰ ἀναφερόμενα ἐνταῦθα, ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ κυριώτερον καὶ σπουδαιότερον μέρος τῆς Ποιητικῆς, τὸ Ψ' κεφάλαιόν της, τὸ ἐμπεριέχον καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς, δηλ. τῆς τραγωδίας, ἡ ὁποία ἐκφέρεται ἐν τῷ ὀρισμῷ. Ἐνταῦθα δὲ ἀναφέρονται τὰ νοήματα «μίμησις πράξεως», «δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας», τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν τραγωδίαν. Καὶ τὸ μὲν «οὐ δι' ἀπαγγελίας» παριστάνει τὴν κυρίαν διαφορὰν τῆς τραγωδίας ἀπὸ τὸ ἔπος (πρβ. «ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα . . .»), ἐπειδὴ καὶ τοῦτο εἶναι «μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας» (πρβ. καὶ τὸ κεφ. Ε' 49b 9—12: «ἢ μὲν οὖν ἐποποιία τῇ τραγωδίᾳ μέχρι τοῦ ἐν μέτρῳ καὶ λόγῳ¹⁰⁾ μίμησιν εἶναι σπουδαίων ἠκολούθησεν, τὸ δὲ τὸ μέτρον ἀπλοῦν ἔχειν καὶ ἀπαγγελλίαν εἶναι ταύτη διαφέρουσιν») καὶ «μίμησις δρώντων», μὴ ἀποκλειομένης καὶ τῆς ἀπαγγελίας, δηλ. εἶναι «μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης . . . δι' ἀπαγγελίας καὶ δρώντων» (ἢ «καὶ δρώντων καὶ δι' ἀπαγγελίας» κτλ. κτλ. (πρβ. κεφ. ΚΓ' 59a 16: «περὶ δὲ τῆς διηγηματικῆς καὶ ἐν μέτρῳ μιμητικῆς, ὅτι δεῖ τοὺς μύθους καθάπερ ἐν ταῖς τραγωδίαις συνιστάναι δραματικοὺς καὶ περὶ μίαν πράξιν ὄλην καὶ τελείαν ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ μέσα καὶ τέλος . . .»)).

Ἡ Ἀριστοτελικὴ διαίρεσις τῶν εἰδῶν τῆς ποιήσεως ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς μίμησης δύναται νὰ ἐκληθῆ κατ' οὐσίαν ὡς διμερῆς, διότι ὁ Σταγίριτης διακρίνει καθ' ὄλου δύο τρόπους, τὴν «ἀπαγγελλίαν» καὶ τὴν «δραματοποιίαν», ὁ δὲ τρίτος δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν τίποτε ἄλλο ἢ συνδυασμὸς τῶν δύο, εἶναι δηλαδὴ ὁ «μικτὸς» τρόπος ἢ τὸ «μικτὸν εἶδος»¹¹⁾.

Εἰς τὸ δευτέρον μέρος τοῦ χωρίου («ἢ ὡς τὸν αὐτὸν καὶ μὴ μεταβάλλοντα ἢ πάντας ὡς πράττοντας καὶ ἐνεργοῦντας τοὺς μιμουμένους») ἔχομεν τῷ ὄντι δύο ἐπεξηγήσεις τῶν δύο προηγουμένων μορίων τῆς προτάσεως («ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα» καὶ «ὅτε δὲ δρώντας μιμούμενον») ἐκφραζομένης διὰ τοῦ ἐπεξηγητικοῦ συνδέσμου «ὡς» καὶ καθορίζουσας τὰς διαφορὰς τῶν δύο οὕτως εἰπεῖν ἀντιθέτων εἰδῶν τῆς ποιήσεως, τ. ἔ. τρόπων τῆς μίμησης, τοῦ καθαρῶς «ἀπαγγελτικοῦ», ὡς εἶναι τὰ ἄλλα ἔπη πλὴν τῶν Ὀμηρικῶν, καὶ τοῦ καθ' αὐτὸ «δραματικοῦ», ὅπως παρουσιάζονται αἱ τραγωδίαὶ καὶ τὰ δράματα ἐν γένει. Ἡ εἰκασία μου καὶ ἡ προτεινομένη γραφὴ «ὅτε δὲ δρώντας μιμούμενον» ἐκ τοῦ παραδεδομένου «ἢ ἕτερόν τι γιγνόμενον» φαίνεται καὶ ἀπὸ παλαιογραφικῆς ἀπόψεως ὡς ἡ πλέον δικαιολογημένη (στ=η¹²⁾, ε=ε, εἰς τὸ παραδ. «ε» ἔχομεν παρεξήγησιν τοῦ παλαιογρ. συμβόλου διὰ τὸ μόριον «δέ», ἀρα δε=τ, δ=ε, ρ=ρ, ωντ=οντ, ας=ι—εἰς τὸ παραδ. «ι» ἔχομεν ἐπίσης παρεξήγησιν τοῦ παλ. συμβόλου διὰ τὴν κατάληξιν «ας», καὶ τέλος εἰς τὸ «γιγνόμενον» τὴν παρεξήγησιν τοῦ «μιμούμενον»).

Ἄς ρίψωμεν ἐν τέλει ἀκόμη ἐν βλέμμα εἰς τὸ οὕτως τροποποιημένον κείμενον. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τώρα πλέον δὲν μᾶς ἐμποδίζει τὸ πρῶτον μέρος τῆς προτάσεως «ὅτε

---

10) Ἡ παράδοσις τῶν χειρογράφων ἔχει «μέχρι μόνου μέτρου μεγάλου» ἢ «μέχρι μόνου μέτρου μετὰ λόγου» (πρβ. τὰς «Παρατηρήσεις» μου, σ. 85).

11) Πρβ. Πρόκλου Προλεγ. εἰς τὰ Ἡσιόδου ἔργα: «Διηγηματικόν (ἀπαγγελτικόν) μὲν ἐστὶν ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς μόνος φαίνεται φθεγγόμενος, ὡσπερ ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς Ἡσιόδος μόνος ἐν παντὶ τῷ συγγράμματι φαίνεται διαλεγόμενος· δραματικόν (μιμητικόν, πρακτικόν) δὲ ἐν ᾧ οὐδαμῶς ὁ ποιητὴς φθέγγεται, ὡσπερ ἐν ταῖς κωμῳδίαις δρῶμεν καὶ ταῖς τραγωδίαις γινόμενον, μικτὸν δὲ ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς διαλέγεται καὶ πρόσωπα εἰσῆκται διαλεγόμενα, οἷον ἐν τῇ Ἰλιάδι ἐμφαίνεται».

12) Τὸ «η» δύναται νὰ συγχῆται μὲ τὸ «οι», ὡς εἰς τὸ 47a 27: «οἱ τῶν ὀρχηστῶν» ἀντὶ τοῦ «ἠ (δηλ. τέχνη) τῶν ὀρχ.», ἢ καὶ μὲ τὸ «ον», ὡς εἰς τὸ 56a 2: «τὸ δὲ τέταρτον ΟΗС» ἀντὶ «ἠ δὲ τετάρτη ἀπλή» (βλ. τὰς «Παρατηρήσεις» μου, σ. 88) εἰς τὸ τελευταῖον χωρίον ἔχομεν καὶ τὴν σύγχυσιν τοῦ «η» μὲ τὸ «το» (εἰς τὸ ἄρθρον «ἠ» ἐκ τοῦ παραδεδομένου «τό»).

μὲν ἀπαγγέλλοντα, ὅτε δὲ δρῶντας μιμούμενον (δηλ. τὸν Ποιητὴν=Ὀμηρον), ὡσπερ Ὀμηρος ποιεῖ, καὶ εἶναι ἄλλωστε φανερόν καὶ γνωστόν ὅτι καὶ τὸ «ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα» καὶ τὸ «ὅτε δὲ δρῶντας μιμούμενον» ἀναφέρονται εἰς τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν, τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, διὰ τὰς ὁποίας εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐναλλαγὴ τῶν δύο τρόπων τῆς μιμήσεως, τοῦ ἀφηγηματικοῦ καὶ τοῦ δραματικοῦ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἀποκλείεται ἡ γραφὴ «ἢ ἕτερόν τι γιγνόμενον» καὶ ἡ τροπὴ τοῦ «ἢ πάντας ὡς . . . » εἰς «ὅτε δὲ πάντας ὡς . . . » (13). Ἀλλὰ εἰς τὸ δευτέρον αὐτῆς μέρος («ἢ ὡς τὸν αὐτὸν καὶ μὴ μεταβάλλοντα») δὲν εὐρίσκομεν τὴν Ἄρ. φράσιν, ἢ ὁποία ἔπρεπε νὰ ἐμπεριέχῃ τὴν ἰδέαν τῆς «ἀπαγγελίας» σαφῶς καὶ ἀκριβῶς ἐκφερομένην. Ἀνεμένομεν δηλονότι ν' ἀναγνώσωμεν συνώνυμον φράσιν τῆς «ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα», ὅπως τὸ «ἢ πάντας ὡς πράττοντας καὶ ἐνεργοῦντας τοὺς μιμούμενους» εἶναι συνώνυμον τοῦ «ὅτε δὲ δρῶντας μιμούμενον». Τὸ δὲ συνώνυμον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ οὕτως πως: «ἢ ὡς τὸν αὐτὸν αἰεὶ μὲν ἀπαγγέλλοντα». Ἀντὶ τοῦτου ὁμοίως εὐρίσκομεν τὴν ἰδέαν τῆς «ἀπαγγελίας» ἐκδηλουμένην ἀσαφῶς διὰ τοῦ «ἢ ὡς τὸν αὐτὸν καὶ μὴ μεταβάλλοντα», ὡσανεὶ εἶχομεν κείμενον τοῦ Πλάτωνος καὶ ὄχι τοῦ Σταγίριτου. Ἐχομεν δηλαδὴ ἀντὶ τοῦ «αἰεὶ μὲν ἀπαγγέλλοντα» τὸ Πλατωνικὸν «καὶ μὴ μεταβάλλοντα», τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἐνταῦθα καὶ μία περιττὴ ἐπεξηγήσις τοῦ προηγουμένου «τὸν αὐτόν».

Εἶναι ἐν τούτοις καὶ πάλιν χαρακτηριστικόν ὅτι καὶ τὸ ἐπινοούμενον «αἰεὶ μὲν ἀπαγγέλλοντα» παλαιογραφικῶς δὲν ἀπέχει κατὰ πολὺ ἀπὸ τοῦ «καὶ μὴ μεταβάλλοντα» (αἰε—και, μὲν=μημ, ἀπ=ετ, ἀγγε=αβα, τοῦ λλοντα ὄντος κοινού).

Ἄρα ὅλον τὸ χωρίον κατ' ἐμὲ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ εἰς τὸ πρῶτον καὶ γνήσιον κείμενον τοῦ Σταγίριτου ὡς τὰ ἑξῆς:

«Καὶ γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς καὶ τὰ αὐτὰ μιμῆσθαι ἔστιν ὅτε μὲν ἀπαγγέλλοντα ὅτε δὲ δρῶντας μιμούμενον, ὡσπερ Ὀμηρος ποιεῖ, ἢ ὡς τὸν αὐτὸν αἰεὶ μὲν ἀπαγγέλλοντα, ἢ πάντας ὡς πράττοντας καὶ ἐνεργοῦντας τοὺς μιμούμενους» (14).

13) Μᾶς φαίνεται εὐλόγον καὶ ἀφῆλμον ἐνταῦθα νὰ παραθέσωμεν καὶ τὸ χαρακτηριστικώτατον μέρος τῆς σημειώσεως τοῦ M. Seibel, **Zu Aristoteles Περὶ Ποιητικῆς** (ἐκ τοῦ Festgruss an die XLI. Versammlung Deutscher Philologen und Schulmänner von dem Lehrerkollegium des K. Ludwigsgymnasiums in München), σσ 5—6: Aristoteles konnte nur folgendes sagen: Man kann mit den nämlichen Mitteln und die nämlichen Gegenstände nachahmen, indem man berichtend erzählt, und zwar entweder in einer fremden Person oder in einer und derselben, ohne zu wechseln—oder indem man alle Personen als selbst handelnde und tätige vorführt. Vergleichen wir jedoch diesen Gedanken mit dem griechischen Texte, so fällt erstens in die Augen, dass in dem Ausdrucke πάντας τοὺς μιμούμενους dieses Partizip passiven Sinn haben müsste (alle durch Nachahmung Dargestellten, d. i. alle Personen), was zwar an sich möglich wäre (vgl. Vahlen Mantissa S. 96 f.), an unserer Stelle aber in der Verbindung ἐστὶ μιμῆσθαι πάντας τοὺς μιμούμενους äusserst hart, wo nicht unerträglich erscheint. Zweitens fehlt dem mit ἢ πάντας eingeleiteten Gliede des Gedankens ein dem ἀπαγγέλλοντα des ersten Teiles entsprechendes Partizip, ein Umstand, der Vahlens Scharfblick, so gründlich und treffend auch dieser Gelehrte (a. a. O.) den Inhalt des Satzes analysiert, entgangen zu sein scheint. Einen Ausweg aus diesen Schwierigkeiten findet man, wenn man nach M. Schmidt und Friederichs statt τοὺς μιμούμενους mit Streichung von τοὺς μιμούμενον schreibt, welches Wort in aktiver Bedeutung zu nehmen wäre und das notwendige gegenstück zu ἀπαγγέλλοντα bilden würde».

14) Τοῦτου δὲ ἡ ἐρμηνεῖα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Διότι καὶ μὲ τὰ ἴδια μέσα καὶ τὰ ἴδια πράγματα ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ παριστάνῃ ἄλλοτε μὲν διηγούμενος, ἄλλοτε δὲ παριστάνων «δρῶντας» («δηλ. δραματικὰ πρόσωπα»), ὅπως συνθέτει ὁ Ὀμηρος, ἢ κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ διηγῆται πάν»

Ἄπασαι δὲ αἱ εἰκασταὶ καὶ διορθώσεις, αἱ ἐπιφερόμεναι εἰς τὸ κείμενον τῆς Ποιητικῆς, ἐξαρτῶνται, εἶναι ἀληθές, καὶ «ἐκ τῆς γενικῆς μας τοποθετήσεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐγράφη πρωταρχικῶς ἡ Ποιητικὴ», ὅπως δικαίως παρατηρεῖ ὁ κ. Κ. Δ. Γεωργούλης. Ἄλλὰ βεβαίως ὄχι καὶ μόνον ἐξ αὐτῆς, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γνωρίζομεν ὅτι ἡ Ποιητικὴ εἶναι ἓν ἐκ τῶν «ἐξωτερικῶν» συγγραμμάτων τοῦ Σταγίριτου καὶ παραδεχόμεθα ὅτι δύναται νὰ εἶναι τετράδιον ἢ καταγραφή τῶν προφορικῶν του παραδόσεων. Πιστεύομεν ὅμως καὶ εἰς τὴν γνωστὴν παράδοσιν περὶ τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἄρ., τὴν διασωθεῖσαν παρὰ Στράβωνι καὶ Πλουτάρχῳ (πρβ. καὶ Ἀθήναιον), καὶ ὑποθέτομεν ὅτι ἡ ἔκδοσίς των, τοῦτο δὲ καθ' ὅλοκληρίαν ἰσχύει διὰ τὴν Ποιητικὴν, δὲν ἦτο πρᾶγμα εὐκόλον, ὅπως ἄλλωστε μᾶς τὸ λέγει σαφέστατα πρὸ πάντων ὁ Στράβων, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν οὐδεμίαν ἀνάγκην νὰ ἐπινοήσῃ ἐξ ἑαυτοῦ τοιοῦτόν τι. Ἡδύνατο δὲ νὰ μάθῃ τοῦτο παρὰ τοῦ διδασκάλου Τυραννίωνος, τοῦ καταγινομένου μὲ τὰ ἔργα τοῦ Σταγίριτου καὶ ἴσως ἐνός ἐκ τῶν πρώτων του ἐκδοτῶν.

Τὸ περιεργότερον ἐν τούτοις εἶναι ὅτι τὰ περιωθέντα συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου μας καὶ ἰδίως ἡ Ποιητικὴ εἶναι ὁ πιστότατος μάρτυς τῆς ἀναφερομένης παραδόσεως. Καὶ ἐπὶ πλεόν, πολλὰ χωρία τῶν συγγραμμάτων του, ἰδιαιτέρως δὲ τῆς Ποιητικῆς, εἶναι ὄχι μόνον ἀσαφῆ καὶ δυσκατάληπτα, ἀλλὰ καὶ ἀντίθετα καὶ ἀντιφάσκοντα πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Σταγίριτου. Τοῦτο δὲ πρὸ πάντων παρατηρεῖται σχετικὰ μὲ τὰς ἰδέας καὶ τὴν ἰδεολογίαν τοῦ μεγάλου διδασκάλου του Πλάτωνος, τὰς ὁποίας ὁ Ἀριστοτέλης γνωρίζει μὲν σαφῶς καὶ ἀκριβῶς, παραδέχεται δὲ σπανίως καὶ κριτικῶς, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον τροποποιεῖ καὶ μεταρρυθμίζει αὐτάς συμφώνως πρὸς τὸ ἰδικόν του ἰδεολογικόν σύστημα.

Οὕτω συνέβη καὶ μὲ τὴν ἰδέαν τῆς μιμήσεως ἐν γένει, καὶ μὲ τὰς ἀντιλήψεις του περὶ ποιήσεως, περὶ τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων, τῆς τραγωδίας καὶ κωμωδίας, καὶ μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς καθάρσεως κλπ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Ποιητικῆς, πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ πρῶτος τῆς ἐκδότης κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἦτο οὔτε μαθητὴς τοῦ Σταγίριτου οὔτε περιπατητικὸς ἐν γένει, ἀλλὰ μᾶλλον νεοπλατωνικός, καθὼς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν διαφόρων συμπληρώσεων τῶν μικροτέρων ἐν τῷ κειμένῳ χασμάτων, καὶ ἐκ τῶν «διορθώσεων» τῶν ἀτελῶν καὶ ἐνίοτε δυσαναγνώστων χωρίων τοῦ βαρέως ἐφθαρμένου κειμένου τοῦ πρώτου χειρογράφου τῆς Ποιητικῆς.

τοτε αὐτός (δηλ. ὁ ποιητής), ἢ οὕτως, ὥστε νὰ παριστάνουν (οἱ ποιηταὶ) ὅλα τὰ πρόσωπα ὡς πρᾶττοντα καὶ ἐνεργά».

Παρατηροῦμεν δὲ ἐναυθὰ ὅτι τὸ ἄρθρον «τόν» ἐν τῷ «ἦ ὡς τὸν αὐτόν . . .» ἀναφέρεται εἰς τὴν μετοχὴν «ἀπαγγέλλοντα», καθὼς καὶ τὸ «τούς» εἰς τὸ «μιμουμένους».